

O‘ZBEK VA NEMIS TILLARIDA YURIDIK SOHAGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

Rustamova Bonu Xushnud qizi

**Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya
fakulteti o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘zbek va nemis tillarida yuridik sohaga oid leksik birliklarning qiyosiy tahliliga bag‘ishlangan. Tadqiqotda ikki tilning huquqiy terminologiyasining tuzilishi, semantik xususiyatlari va lingvistik xususiyatlari o‘rganiladi. Yuridik atamalar, frazeologik birliklar va ularning tarjimadagi muammolari tahlil qilinadi. Maqola huquqiy diskursda tillararo farqlar va o‘xshashliklarni aniqlashga qaratilgan bo‘lib, yuridik tarjimada aniqlik va moslikni ta‘minlash bo‘yicha takliflar beradi. Tadqiqot natijalari huquqshunoslar, tarjimonlar va tilshunoslar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Yuridik terminologiya, o‘zbek tili, nemis tili, leksik birliklar, qiyosiy tahlil, huquqiy diskurs, tarjimada aniqlik, frazeologik birliklar.

Kirish: Yuridik soha tillarning eng aniq va tizimli sohasi sifatida taniladi, chunki huquqiy hujjatlar va diskursda ishlatiladigan leksik birliklar aniqlik, ravshanlik va bir xillikni talab qiladi. O‘zbek va nemis tillari, o‘zlarining turli lingvistik tuzilmalari va madaniy kontekstlari tufayli, yuridik terminologiyada o‘ziga xos xususiyatlarga ega. O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, sintetik tuzilishga ega, nemis tili esa indoyevropa tillaridan bo‘lib, analitik va flektiv xususiyatlarga ega. Ushbu farqlar yuridik atamalarning shakllanishi, semantikasi va qo‘llanilishida sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Ushbu maqola o‘zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlilini amalga oshiradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ikki tildagi huquqiy terminlarning o‘xshashliklari va farqlarini aniqlash, shuningdek, tarjimada yuzaga keladigan muammolarni o‘rganishdir. Maqola huquqiy sohada ishlaydigan mutaxassislar va tarjimonlar uchun amaliy yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qiladi.

Asosiy qism: Yuridik leksik birliklarning umumiy xususiyatlari

Yuridik leksik birliklar huquqiy hujjatlar, qonunlar va sud jarayonlarida ishlatiladigan maxsus atamalar va iboralarni o‘z ichiga oladi. Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

- **Aniqlik:** Yuridik atamalar noaniqlikni oldini olish uchun aniq ma’noga ega bo‘lishi kerak.
- **Standartlashuv:** Terminlar milliy va xalqaro huquqiy tizimlarda bir xil qo‘llaniladi.
- **Kontekstga bog‘liqlik:** Atamalar huquqiy tizim va madaniy kontekstga qarab farqlanadi.

O‘zbek tilida yuridik terminologiya asosan o‘zbek, arab, fors va rus tillaridan olingan so‘zlar va yangi yaratilgan atamalardan iborat. Nemis tilida esa lotin, frantsuz va ingliz tillaridan olingan so‘zlar bilan birga, nemischa morfemalar asosida hosil qilingan terminlar keng tarqalgan.

O‘zbek tilidagi yuridik leksik birliklar

O‘zbek tilida yuridik atamalar ko‘pincha quyidagi yo‘llar bilan shakllanadi:

1. **So‘z yasash:** Masalan, “huquq” so‘zidan “huquqiy” yoki “huquqshunos” kabi atamalar hosil qilinadi.
2. **O‘zlashtirish:** Arabcha “qonun” yoki ruscha “sud” so‘zlari o‘zbek tiliga moslashtirilgan.
3. **Frazeologik birliklar:** “Javobgarlikka tortish” yoki “huquqni muhofaza qilish” kabi iboralar keng qo‘llaniladi.

Masalan:

- “Shartnoma” – kelishuv hujjati.
- “Sudlov” – sud jarayoni.
- “Mulkiy huquq” – mulk bilan bog‘liq huquqlar.

Nemis tilidagi yuridik leksik birliklar

Nemis tilida yuridik terminologiya ko‘proq lotin va nemischa so‘zlardan iborat bo‘lib, murakkab so‘z birikmalari (Komposita) keng tarqalgan. Masalan:

- “Vertrag” – shartnoma.
- “Gerichtsverfahren” – sud jarayoni.
- “Eigentumsrecht” – mulkiy huquq.

Nemis tilida frazeologik birliklar kamroq ishlatiladi, lekin qonuniy kontekstda aniq va uzun so‘z birikmalari ustunlik qiladi. Masalan, “Strafprozessrecht” (jinoiy protsess huquqi) kabi atamalar bir so‘zda bir nechta ma’nolarni birlashtiradi.

Qiyosiy tahlil

1. Leksik tuzilish:

- O‘zbek tilida yuridik atamalar ko‘pincha qisqa va sodda bo‘lsa, nemis tilida uzun va murakkab so‘z birikmalari keng tarqalgan. Masalan, o‘zbekcha “sud” so‘zi nemis tilida “Gericht” yoki “Gerichtsverfahren” sifatida ifodalanadi.
- O‘zbek tilida frazeologik iboralar ko‘proq ishlatiladi, nemis tilida esa bitta so‘z birikmasi bir nechta ma’nolarni qamrab oladi.

2. Semantik xususiyatlar:

- O‘zbek tilida ba’zi atamalar umumiy ma’noga ega bo‘lib, kontekstga qarab talqin qilinadi. Masalan, “huquq” so‘zi turli sohalarda ishlatilishi mumkin.
- Nemis tilida atamalar aniqroq va maxsus kontekstga bog‘liq. Masalan, “Recht” so‘zi umumiy huquqni anglatrsa, “Strafrecht” faqat jinoiy huquqqa ishora qiladi.

3. Tarjimadagi muammolar:

- O‘zbek tilidan nemis tiliga tarjima qilishda frazeologik iboralarni bir so‘zli ekvivalentlarga aylantirish qiyinchilik tug‘diradi. Masalan, “javobgarlikka tortish” iborasini nemis tilida “zur Verantwortung ziehen” deb tarjima qilish mumkin, lekin bu ibora nemis huquqiy diskursida kam ishlatiladi.
- Nemis tilidagi murakkab so‘z birikmalarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda so‘z birikmasini qisqartirish yoki tushuntirish talab etiladi.

Jadval 1: O‘zbek va nemis tillaridagi yuridik atamalar misollari

Atama (O‘zbek)	Atama (Nemis)	Ma’no	Farqlar
Shartnoma	Vertrag	Kelishuv hujjati	O‘zbek tilida qisqa, nemis tilida aniq va rasmiy
Sudlov	Gerichtsverfahren	Sud jarayoni	Nemis tilida murakkab so‘z birikmasi
Mulkiy huquq	Eigentumsrecht	Mulk bilan bog‘liq huquqlar	O‘zbek tilida frazeologik, nemis tilida bitta so‘z

Javobgarlik	Haftung	Huquqiy javobgarlik	O‘zbek tilida umumiy, nemis tilida kontekstga bog‘liq
-------------	---------	---------------------	---

Muhokama: O‘zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlili ikki tilda huquqiy terminologiyaning tuzilishi va qo‘llanilishi o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. O‘zbek tili sintetik xususiyatlarga ega bo‘lib, frazeologik iboralarga ko‘proq tayanadi, nemis tili esa analitik va flektiv tuzilishi tufayli murakkab so‘z birikmalariga asoslanadi. Bu farqlar tarjimada aniqlik va moslikni ta‘minlashda muammolar keltirib chiqaradi.

Masalan, nemis tilidagi “Strafprozessrecht” atamasi o‘zbek tiliga “jinoiy protsess huquqi” sifatida tarjima qilinadi, lekin bu ibora o‘zbek huquqiy diskursida uzun va noqulay sanalishi mumkin. Shu bilan birga, o‘zbek tilidagi “huquqni muhofaza qilish” kabi iboralar nemis tilida qisqaroq va aniqroq atamalarga aylantirilishi kerak, bu esa ma‘no yo‘qotilishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, yuridik tarjima jarayonida nafaqat lingvistik, balki madaniy va huquqiy kontekstni ham hisobga olish zarur. O‘zbek va nemis huquqiy tizimlari o‘rtasidagi farqlar, masalan, umumhuquqiy (common law) va kontinental huquqiy tizimlarning ta‘siri, terminologiyaga ta‘sir qiladi. Shu sababli, tarjimonlar ikki tildagi huquqiy tushunchalarni chuqur tushunishi va mos ekvivalentlarni topishi lozim.

Jadval 2: Tarjimadagi muammolar va yechimlar

Muammo	Misol	Yechim
Frazeologik iboralarni tarjima qilish	“Javobgarlikka tortish” → “zur Verantwortung ziehen”	Kontekstga mos qisqa so‘z birikmasini topish
Murakkab so‘z birikmalarini qisqartirish	“Strafprozessrecht” → “Jinoiy protsess huquqi”	Tushuntiruvchi tarjima yoki sinonimlardan foydalanish
Madaniy farqlar	“Huquq” → “Recht”	Huquqiy tizim kontekstini hisobga olish
Noaniqlik	“Sud” → “Gericht” yoki “Verfahren”	Atamaning aniq ma‘nosini aniqlash

Xulosa va takliflar: O‘zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ikki tilning huquqiy terminologiyasi o‘ziga xos lingvistik va madaniy xususiyatlarga ega. O‘zbek tilida frazeologik iboralar va qisqa atamalar ustunlik qilsa, nemis tilida murakkab so‘z birikmalari va aniq terminlar keng tarqalgan. Tarjimada aniqlik va moslikni ta‘minlash uchun tarjimonlar lingvistik bilimlar bilan birga huquqiy tizimlar va madaniy kontekstni chuqur tushunishi zarur.

Takliflar

1. **Terminologik lug‘atlar yaratish:** O‘zbek va nemis tillari o‘rtasida yuridik atamalar lug‘atini ishlab chiqish, tarjimonlar uchun qulay vosita sifatida xizmat qiladi.
2. **Tarjimonlar uchun treninglar:** Yuridik tarjima bo‘yicha maxsus kurslar tashkil qilish, lingvistik va huquqiy bilimlarni birlashtirishga yordam beradi.
3. **Raqamli vositalardan foydalanish:** Tarjima dasturlari va huquqiy ma‘lumotlar bazalarini joriy etish, terminlarning mosligini ta‘minlashni osonlashtiradi.
4. **Xalqaro hamkorlik:** O‘zbek va nemis huquqshunoslari o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish, terminologiyani standartlashtirishga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot yuridik sohada ishlaydigan mutaxassislar, tarjimonlar va tilshunoslar uchun muhim manba bo‘lib, o‘zbek va nemis tillari o‘rtasidagi huquqiy diskursni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov, V. (2018). *O‘zbek tilidagi yuridik terminologiya*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
2. Müller, R. (2020). *Deutsche Rechtssprache: Eine linguistische Analyse*. Berlin: De Gruyter.
3. Sarcevic, S. (1997). *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.
4. Galdia, M. (2009). *Legal Linguistics*. Frankfurt: Peter Lang.
5. Usmonov, S. (2015). *O‘zbek tilida huquqiy diskurs xususiyatlari*. Toshkent: Universitet.
6. Hoffmann, L. (2012). *Fachsprachen: Einführung und Überblick*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
7. Mattila, H. E. S. (2013). *Comparative Legal Linguistics*. Farnham: Ashgate Publishing.

